

University of Groningen

## Percepties van opstellers van de jaarrekening op de kosten en baten van IFRS 15

Aarab, Haala; Bissessur, Sanjay; ter Hoeven, Ralph

*Published in:*  
Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie

**IMPORTANT NOTE:** You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

*Document Version*  
Publisher's PDF, also known as Version of record

*Publication date:*  
2015

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

*Citation for published version (APA):*

Aarab, H., Bissessur, S., & ter Hoeven, R. (2015). Percepties van opstellers van de jaarrekening op de kosten en baten van IFRS 15: Revenue from contracts with customers. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 89(1/2), 18-27.

**Copyright**

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

**Take-down policy**

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

*Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.*

# Percepties van opstellers van de jaarrekening op de kosten en baten van IFRS 15: Revenue From Contracts With Customers

Haala Aarab, Sanjay Bissessur en Ralph ter Hoeven

**SAMENVATTING** De nieuwe standaard voor omzetverantwoording, IFRS 15: *Revenue from contracts with customers*, is op 28 mei 2014 verschenen. IFRS 15 heeft als doel de regelgeving voor het verantwoorden van omzet te verduidelijken en een universeel model te creëren om verschillende soorten transacties in verscheidene industrieën op vergelijkbare wijze te verwerken in de jaarrekening. In dit artikel wordt de conceptuele fundering van IFRS 15 besproken. IFRS 15 resulteert in een verschuiving van de winst-en-verliesrekeningbenadering van verslaggeving naar een balansbenadering. De regelgever meent dat hiermee de informatiewaarde van de jaarrekening wordt verhoogd. Vervolgens wordt door middel van empirisch onderzoek de percepties van opstellers van de jaarrekening op de mogelijke kosten en baten van het nieuwe model geanalyseerd. Een analyse van de *comment letters* op de Revised Exposure Draft *Revenue from contracts with customers* (IASB, 2011) toont aan dat opstellers van de jaarrekening menen dat de kosten die gemaakt moeten worden voor de uitgebreide informatievoorziening onder IFRS 15 de baten overstijgen. Ze geven aan zich het meest zorgen te maken over de grote toename van de verplichte informatieverstopping, de ontoereikendheid van bestaande informatiesystemen om deze informatie te verschaffen en de retrospectieve toepassing van IFRS 15.

**RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK** Omzet is één van de belangrijkste graadmeters voor het functioneren van een onderneming. IFRS 15 zal vanaf 1 januari 2017 van toepassing zijn op contracten die een onderneming aangaat met een afnemer, en zal daarmee onder andere de huidige standaarden IAS 11 - *Construction Contracts* en IAS 18 - *Revenue* vervangen. De verwachting is dat IFRS 15 significante veranderingen met zich mee zal brengen voor met name de ondernemingen die op langere termijn contracten aangaan met afnemers. Derhalve is een evaluatie van de veranderingen van belang voor zowel de opstellers als de gebruikers van de jaarrekening.

## 1 Inleiding

Op 28 mei 2014 is de nieuwe standaard voor omzetverantwoording getiteld IFRS 15: *Revenue from Contracts with Customers* (IASB, 2014b) uitgebracht resulterend uit het convergentieproject van de International Accounting Standards Board (IASB) en de Financial Accounting Standards Board (FASB). De standaard zal in werking treden voor boekjaren vanaf 1 januari 2017 en is van toepassing op alle contracten die een onderneming aangaat met een afnemer, met uitzondering van leasecontracten, verzekeringscontracten, financiële instrumenten en sommige niet-monetaire ruilcontracten. De nieuwe standaard is het resultaat van een gezamenlijk project van de IASB en de FASB, dat in 2002 van start ging. De tijdsduur van het project is reeds een indicatie van het belang van deze informatie in de jaarrekening: omzet is één van de belangrijkste graadmeters van het functioneren van een bedrijf. De huidige regelgeving voor het verantwoorden van omzet in de jaarrekening bevat een aantal fundamentele gebreken (Wagenhofer, 2014). De IFRS-standaarden IAS 18, *Revenue* en IAS 11, *Construction Contracts*, beperken zich tot brede richtlijnen (het zogenoemde “principle-based” model), die moeilijk toepasbaar lijken te zijn in het geval van complexe transacties (Wüstemann & Kierzek, 2005). Daarentegen bevatten de standaarden voor het verantwoorden van omzet in US GAAP (ASC Topic 605) veelal specifieke bepalingen voor verschillende industrieën en transacties (het “rule-based” model), wat in de praktijk leidde tot verschillende toepassingen voor economisch gelijksoortige transacties (Schipper et al., 2009). Bedrijfseconomische ontwikkelingen creëren een noodzaak van deze oude methodiek af te stappen. Binnen veel ondernemingen vindt een verschuiving plaats naar complexe bedrijfsmodellen waarin steeds complexere contracten worden afgesloten met de afnemer. De huidige standaarden lijken niet in staat deze bedrijfseconomische veranderingen opti-

maal te verwerken, hetgeen heeft geleid tot tekortkomingen en onderlinge inconsistenties in de standaarden voor omzetverantwoording. Het gevolg van deze tekortkomingen is een afname van de vergelijkbaarheid en informatieve waarde van de jaarrekeningen. Naast deze praktische complicaties heeft ook de ont-hulling van verschillende omzet-gerelateerde accountingschandalen in het afgelopen decennium, zoals bijvoorbeeld bij Enron, geleid tot extra aandacht voor de kwestie van omzetverantwoording (Wagenhofer, 2014; Schipper et al., 2009).

Gedreven door de noodzaak de regelgeving te verbeteren, heeft de IASB met IFRS 15 een standaard voor de omzetverantwoording gepubliceerd, ter vervanging van de huidige gefragmenteerde regelgeving voor omzetverantwoording. De doelstelling van IFRS 15 is op de eerste plaats de regelgeving voor het verantwoorden van omzet te verduidelijken en daarnaast consistentie in toepasbaarheid te creëren voor verschillende transacties en industrieën. De nieuwe standaard zou een uitkomst moeten bieden voor de hierboven genoemde tekortkomingen en tevens gebruikers van de jaarrekening moeten voorzien van adequate informatie met betrekking tot de omzetverantwoording.

Om dit doel te bereiken hebben de regelgevers met IFRS 15 een nieuwe benadering voor het boeken van de omzet opgesteld. De IASB is van mening dat de nieuwe standaard leidt tot een dusdanige verhoging van de kwaliteit van de financiële verslaggeving dat de toepassingskosten voor opstellers (en gebruikers) van de jaarrekening gerechtvaardigd zijn (BC.492, IASB, 2014a).<sup>1</sup> Het is echter niet voor alle ondernemingen eenduidig vast te stellen of deze veranderingen de externe verslaggeving zal verbeteren (Marton & Wagenhofer, 2010). Er is veel onzekerheid over de mogelijke netto-baten van deze nieuwe aanpak, gegeven de kosten die de verandering met zich meebrengt voor de opstellers van de jaarrekening (bijvoorbeeld: BC.462, IASB, 2014a). De regelgevers geven zelf aan dat de gevolgen van de nieuwe standaard niet gelijk zijn voor alle gebruikers (BC.462, IASB, 2014a). Voor sommige bedrijfstakken als de telecommunicatie- en software-industrie mogen significante veranderingen verwacht worden vanwege de langjarige contracten met afnemers in deze industrieën, waarin vaak meerdere *performance obligations* inbegrepen zijn. Echter, voor andere bedrijfstakken zullen de veranderingen beperkt (b.v. financiële dienstverlening) of zelfs nihil zijn (te denken valt aan de detailhandel).

Nieuwe IFRS-regelgeving heeft grote gevolgen voor de werkzaamheden van de opstellers van de jaarrekening (Lantto, 2014). Gegeven de diversiteit aan gevolgen van IFRS 15 is het de vraag of opstellers van de jaarrekening het eens zijn met de visie van de IASB voor wat betreft de positieve kosten-bateneffecten van IFRS 15. De IASB zal de effecten van IFRS 15 op

termijn evalueren. Als onderdeel van het *Due Process* van de IASB bij het opstellen van nieuwe standaarden wordt er als laatste stap van het proces een *Post-Implementation Review* (PIR) uitgevoerd (IASB, 2013a). Een PIR is thans nog niet uitvoerbaar omdat IFRS 15 wordt geïmplementeerd per 1 januari 2017. Echter, vanuit de accounting-literatuur is aangegeven dat academisch onderzoek deze rol ook kan vervullen (Ewert & Wagenhofer, 2012; Trombetta et al., 2012). In dit artikel gebruiken we inhoud van de *comment letters* die ingezonden zijn door opstellers van de jaarrekening in reactie op de Revised Exposure Draft *Revenue from contracts with customers* (IASB, 2011), om de claim van de IASB (2014a) van positieve kosten-bateneffecten van IFRS 15 voorafgaand aan de implementatie van de nieuwe standaard te onderzoeken. Wij analyseren de inhoud van deze *comment letters* op reacties van opstellers van de jaarrekening op kosten-batenoverwegingen. Per *comment letter* stellen we vast welke indicaties van bezwaren zijn geuit op de implementatie van IFRS 15, en destilleren we uit deze bezwaren algemene thema's die inzicht geven in de percepties van de kosten-batenoverwegingen van de opstellers van de jaarrekening op de invoering van IFRS 15. Onze resultaten tonen aan dat opstellers van de jaarrekening de mening van de regelgevers niet altijd delen. Opstellers geven aan dat de uitgebreide informatieverzorging onder de nieuwe standaard, de ontoereikendheid van bestaande informatiesystemen om deze informatie te verschaffen, en de retrospectieve toepassing van IFRS 15 tot kosten leiden die de baten van IFRS 15 overstijgen. De verwachting voor de toekomst is dan ook dat met name voor de ondernemingen die langetermijncontracten aangaan met een afnemer, significante investeringen op het gebied van informatiesystemen in het verschiet liggen. Deze resultaten zijn consistent met Gross en Königsguber (2012), die stellen dat de effecten van nieuwe standaarden moeilijker te meten zijn voor de IASB dan reeds bestaande standaarden, met mogelijk een overmaat aan regelgeving als gevolg.

De rest van het artikel is als volgt opgebouwd. We beginnen met een conceptuele analyse van IFRS 15. Vervolgens bespreken we het empirisch onderzoek naar de percepties van de opstellers van de jaarrekening op de mogelijke kosten en baten van IFRS 15. We sluiten af met een kritische beschouwing van IFRS 15.

## 2 IFRS 15 conceptueel

Omzetverantwoording richt zich in essentie op het verschaffen van informatie met betrekking tot de gerealiseerde inkomsten uit bedrijfseconomische transacties. Hierbij zijn twee zaken van belang: *wanneer* er omzet verantwoord dient te worden en voor *welk bedrag*. De onderliggende concepten voor het verantwoor-

den van omzet kunnen breed worden ingedeeld in twee benaderingen: de winst-en-verliesrekening-benadering (de “*revenue-expense approach*”) en de balansbenadering (de “*asset-liability approach*”) (Wagenhofer, 2014).

Bij de winst-en-verliesrekening-benadering wordt omzetverantwoording gebaseerd op het bepalen van de kasinstroom gedurende een bepaalde periode en het hieraan relateren van de bijbehorende kosten (zogenoemde “*matching*”). Bezittingen en schulden treden onder deze benadering op als residuen en ontstaan door het verschil te nemen van de inkomsten, uitgaven en de bijbehorende kasstromen in een gegeven periode. IAS 11 (Construction contracts) is een voorbeeld van een standaard die gebaseerd is op de winst-en-verliesbenadering, waarbij omzet wordt verantwoord op basis van de *stage of completion* methode.

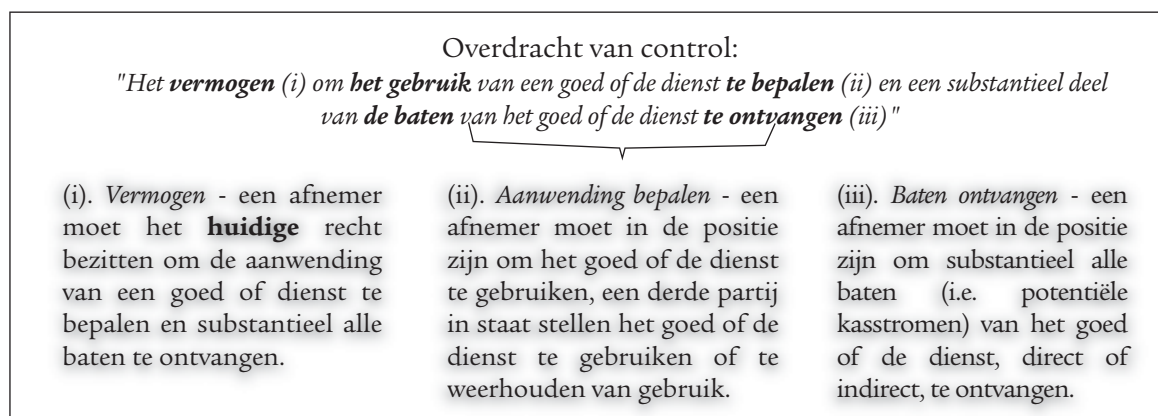
De afgelopen jaren heeft er een omslag plaatsgevonden waarbij de IASB in plaats van de winst-en-verliesrekening-benadering steeds vaker de balansbenadering aannamen als basis voor het ontwikkelen van standaarden (Biondi et al., 2014; Wagenhofer, 2014). De balansbenadering richt zich op het bepalen van de vermogenspositie (bezittingen minus de schulden) op de balansdatum. Kasstromen worden vervolgens verantwoord als gevolg van veranderingen in de vermogenspositie. De reden voor deze verandering richting de balansbenadering door de IASB is dat deze als een meer objectieve benadering wordt beschouwd door beide regelgevers (Schipper et al., 2009). Bij de totstandkoming van IFRS 15 is dan ook de focus gelegd op het bepalen en verantwoorden van de bezitting of schuld die ontstaat bij het afsluiten van een contract met een afnemer en de verandering in deze contractbezitting of -schuld (BC.17, IASB, 2014a). Conceptueel kan gesteld worden dat er omzet wordt verantwoord bij een toename van de contractbezitting of een afname van de contractschuld.<sup>2,3</sup>

In het verlengde van de balansbenadering is gekozen voor het *transfer of control*-concept als kern voor het ver-

antwoorden van omzet (Colson et al., 2010). Dit houdt in dat een onderneming omzet verantwoordt bij het overdragen van *control* over een goed of dienst aan de afnemer en daarmee voldoet aan de in het contract vermelde verplichting tot het leveren van een goed of dienst (de *performance obligation*). De gedachte achter omzetverantwoording bij de overdracht van control is dat de onderneming niet langer de verplichting heeft tot het leveren van het goed of de dienst. Het *transfer of control*-concept is een belangrijke verandering ten opzichte van voorgaande standaarden voor omzetverantwoording, die de focus met name legden op de overdracht van risico's en voordelen aan de afnemer (*risks and rewards of ownership*). De keuze voor het *transfer of control* concept is gemaakt om verschillende redenen. Allereerst is dit concept consistent met de definitie van een bezitting in het Conceptual Framework, die ook gebaseerd is op *control* (IASB, 2013b).<sup>4</sup> Daarnaast zou de *transfer of control*-benadering moeten leiden tot duidelijkere aanknopingspunten over wanneer de overdracht van een goed of dienst heeft plaatsgevonden ten opzichte van de overdracht volgens de *risks and rewards of ownership*-methode. Dit is vooral van belang indien de onderneming (een deel van) de risico's behoudt.

Bepalen wanneer *control* wordt overgedragen over een goed of dienst is een essentiële stap in de toepassing van IFRS 15. De definitie van control in IFRS 15 sluit aan op control zoals beschreven in de definitie van een asset in het Conceptual Framework (IASB, 2013b). Dit houdt in dat een afnemer control over een goed of dienst heeft als hij het vermogen heeft om het gebruik van het goed of de dienst te bepalen en hij een substantieel deel van de baten van het goed of de dienst kan ontvangen. Deze definitie van control bestaat uit drie componenten: het vermogen, het bepalen van het gebruik en het ontvangen van de baten. Figuur 1 geeft een overzicht van deze componenten. Het bepalen van de overdracht van control kan bekeken worden vanuit het perspectief van zowel de onderneming (die afstand doet van control), als die van de afnemer (die control

**Figuur 1** De componenten van control





verkrijgt). Beide perspectieven leiden in de meeste gevallen tot hetzelfde resultaat, en in situaties waar dit niet het geval is geniet het perspectief van de afnemer de voorkeur voor het bepalen van de overdracht van control.

Uit het bovenstaande blijkt dat het bestaan van een contract een randvoorwaarde is voor omzetverantwoording: er kan alleen omzet worden verantwoord als er tevens sprake is van een contract met een afnemer. Sommige opstellers van de jaarrekening pleiten echter voor een zogenoemde *activities model* waarbij omzet zou worden verantwoord op basis van de activiteiten die een onderneming onderneemt voor het produceren van goederen of diensten, ongeacht of deze activiteiten leiden tot overdracht van een goed of dienst aan de afnemer (Schipper et al., 2009). Deze manier van omzetverantwoording zou gebruikers van de jaarrekening moeten voorzien van adequatere informatie. Een *activities model* zou echter betekenen dat omzetverantwoording plaatsvindt bij een toename in de bezittingen van een onderneming, zoals de voorraad, en niet bij de rechten verkregen onder een contract. Een dergelijk systeem biedt ruimte voor winststuring, zoals de overproductie van voorraad aan het einde van een verslaggevingsperiode om het boeken van omzet mogelijk te maken. Om deze reden besloten de regelgevers uiteindelijk af te zien van een *activities model* en te kiezen voor de *transfer of control* benadering (Colson et al., 2010; Marton & Wagenhofer, 2010).

IFRS 15 bevat één gezamenlijk model voor alle ondernemingen ter vervanging van de huidige gefragmenteerde regelgeving voor omzetverantwoording. Tabel 1 bevat een overzicht van de voormalige IFRS-standaarden en interpretaties die zijn vervangen door IFRS 15 (IASB, 2014b).

**Tabel 1** Standaarden en interpretaties vervangen door IFRS 15: Revenue from Contracts with Customers

IAS 11	Construction Contracts
IAS 18	Revenue
IFRIC 13	Customer Loyalty Programmes
IFRIC 15	Agreements for the Construction of Real Estate
IFRIC 18	Transfers of Assets from Customers
SIC-31	Revenue – Barter Transactions Involving Advertising Services

Binnen IFRS 15 kan de omzet verantwoord worden op twee verschillende manieren: over een bepaalde tijdsperiode of op een bepaald punt in de tijd.<sup>5</sup> Ten grondslag aan het nieuwe model ligt het principe dat een bedrijf omzet verantwoordt in haar jaarrekening voor de overdracht van goederen of diensten voor een bedrag gelijk aan de verwachte vergoeding voor deze goederen

of diensten (IFRS 15, IN7). Vertaald naar de praktijk omvat dit een proces bestaande uit vijf stappen die doorlopen dienen te worden:

*Stap 1: Het identificeren van een contract met een afnemer.*

Een contract wordt in de standaard gedefinieerd als een overeenkomst tussen twee of meer partijen welke leidt tot afdwingbare rechten en verplichtingen. Het bestaan van een contract is een vereiste voor het verantwoorden van omzet.

*Stap 2: Het identificeren van de afzonderlijke performance obligations in het contract.*

Een *performance obligation* is een in het contract vermelde verplichting tot het leveren van een goed of dienst. Er is sprake van afzonderlijke *performance obligations* in een contract als de manier waarop een goed of dienst wordt overgedragen afwijkt van die van andere goederen en diensten.

*Stap 3: Het bepalen van de transactieprijs.*

De transactieprijs is het bedrag waarvoor een bedrijf verwacht gerechtigd te zijn voor het overdragen van een goed of dienst aan de afnemer.

*Stap 4: Het toerekenen van de transactieprijs aan de afzonderlijke performance obligations in het contract.*

Bij het afsluiten van een contract wordt de transactieprijs gealloceerd aan de afzonderlijke *performance obligations* op basis van de relatieve *stand-alone*-verkoopprijzen van de goederen of diensten. Indien deze verkoopprijzen niet bepaald kunnen worden, kan gebruik worden gemaakt van een redelijke schatting.<sup>6</sup> Wanneer een bundel van goederen en/of diensten een gezamenlijke verkoopprijs heeft die lager ligt dan de som van de afzonderlijke *stand-alone*-verkoopprijzen van de goederen of diensten, wordt deze korting evenredig over de afzonderlijke *performance obligations* verdeeld, tenzij de goederen of diensten op regelmatige basis afzonderlijk worden verkocht en als de *stand-alone*-verkoopprijzen impliceren dat de korting moet worden toegerekend aan één of meerdere specifieke *performance obligations*. Bij een verandering van de transactieprijs wordt deze verandering toegerekend aan de afzonderlijke *performance obligations*.

*Stap 5: Het verantwoorden van omzet bij het vervullen van een performance obligation.*

Het daadwerkelijk verantwoorden van omzet gebeurt wanneer de *performance obligation* is vervuld door overdracht van control van de goederen of diensten aan de afnemer. Zoals reeds in de vorige paragraaf besproken is de overdracht van control essentieel in het verantwoorden van omzet onder het nieuwe model. Overdracht van control aan de afnemer vindt plaats wanneer deze in staat is de aanwending van het goed of de dienst te bepalen en over het recht beschikt de voordelen van het goed of de dienst te ontvangen. Dit houdt tevens in dat de af-

nemer kan voorkomen dat andere partijen de aanwending van het goed of de dienst bepalen en de voordelen ontvangen.

De nieuwe standaard zal niet voor alle gebruikers dezelfde gevolgen hebben (BC.462, IASB, 2014a). Voor sommige bedrijfstakken als de telecommunicatie- en software industrie kunnen er significante veranderingen verwacht worden vanwege de langjarige contracten met afnemers met vaak meerdere *performance obligations* die worden afgesloten in deze industrieën. Echter, voor bedrijfstakken als de financiële dienstverlening zullen de veranderingen beperkt zijn of zelfs nihil, zoals bijvoorbeeld voor de detailhandel. Gegeven deze diversiteit aan gevolgen is het de vraag of opstellers van de jaarrekening het eens zijn met positieve kosten-batenanalyse van IFRS 15 van de IASB. De volgende paragraaf zal ingaan op de perceptie van de kosten en baten van IFRS 15 van de opstellers van de jaarrekening.

### 3 Data en Methodologie

Aan de publicatie van IFRS 15 ging een Discussion Paper (DP) en een tweetal Exposure Drafts (ED) vooraf. Exposure Drafts zijn ontwerp-standaarden voorzien van een aantal vragen die betrekking hebben op de belangrijkste keuzes die de IASB heeft gemaakt. Een voorbeeld zijn de hierboven besproken criteria voor het nemen van omzet over een tijdsperiode of de in paragraaf 2 besproken *transfer of control*-benadering. Een ieder wordt uitgenodigd om zijn commentaar te geven aan de hand van deze vragen of anders in meer algemene zin.

Tabel 2 geeft de tijdlijn voor de ontwikkeling van IFRS weer. In november 2011 is de laatste ED voorafgaand aan IFRS 15 gepubliceerd (de Revised Exposure Draft *Revenue from contracts with customers* (IASB, 2011; hierna ED, 2011).<sup>7</sup> Op de ED (2011) zijn in totaal 357 commentaren ('*comment letters*') ontvangen, waarvan 217 afkomstig van opstellers van de jaarrekening. De inhoud van deze commentaren schetst een beeld van mogelijke complicaties in de standaard zoals voorzien door de praktijk.<sup>8</sup>

De IASB en FASB hebben op de ED (2011) veel minder comment letters gekregen in vergelijking met de

oorspronkelijke ED (2010). In haar samenvatting van de comment letters stelt de IASB dat dit komt omdat de argumenten tegen de ED (2010) grotendeels verholpen waren in de ED (2011) (IASB, 2012).<sup>9</sup> Daarnaast waren de comment letters op de ED (2011) een stuk korter, omdat de IASB en de FASB slechts op zes specifieke punten commentaar hadden gevraagd, in tegenstelling tot de voorafgaande ED (2010), waarin gevraagd werd op de gehele ED commentaar te geven.<sup>10</sup> De IASB en de FASB concluderen dat respondenten tevreden zijn over het model, en dat commentaar op de ED (2011) naast de gevraagde zes punten vooral ingaat op complicaties die respondenten voorzien bij het implementeren van de standaard (IASB, 2012). Derhalve richten wij ons in dit onderzoek op de comment letters op de ED (2011) om percepties van mogelijke negatieve kosten-batenoverwegingen bij de implementatie van IFRS 15 te onderscheiden.

Wij analyseren alle 357 comment letters op de ED (2011) op origine. In het onderzoek beperken we ons tot 159 van de in totaal 217 comment letters van opstellers die zijn gestuurd. De 159 letters betreffen uitsluitend letters die door ondernemingen zijn opgestuurd, om zo een homogene sample te verkrijgen. De comment letters worden volledig gelezen door twee onderzoekers. De 159 letters bevatten in totaal ongeveer 930 pagina's commentaar, variërend van 1 pagina tot 18 pagina's per letter. De analyse van de inhoud van de letters richt zich op het identificeren van de betekenis achter de woorden in de tekst (een zogenaamde '*meaning-oriented content analysis*'). Voorafgaand aan het onderzoek worden geen aanwijzingen gegeven van mogelijke thema's in de letters. Bij het lezen van de letters werd slechts één criterium gesteld, namelijk de vraag "wat betekent deze observatie?". Op deze wijze proberen we beter te begrijpen wat de percepties zijn van de ondernemingen op IFRS 15. Dit is een inherent subjectief proces, waarbij de interpretatie van de onderzoeker leidend is. Om de subjectiviteit enigszins te mitigeren, gebruiken we een systematische registratie van observaties. Elk stuk tekst wordt ingedeeld in een mogelijke complicatie, een mogelijke reden waarom dit een complicatie is, een mogelijk effect van de complicatie, of een mogelijke oplossing voor de complicatie. In totaal registreren we 2789 observaties, waarvan er

**Tabel 2** Tijdlijn ontwikkeling IFRS 15

Fase van ontwikkeling van de standaard	Datum	Deadline Comment Letters	Totaal Letters	Letters van Opstellers
Fase 1: Agenda Decision	31 januari 2001			
Fase 2: Discussion paper	19 december 2008	19 juni 2009	211	79
Fase 3: Exposure Draft	24 juni 2010	22 oktober 2010	986	481
Fase 4: Revised Exposure Draft	14 november 2011	13 maart 2012	357	217
Fase 5: IFRS 15	28 mei 2014			

772 observaties een indicatie zijn van mogelijke complicaties voor opstellers.

Wij hebben een inductieve methode gebruikt om uit deze 772 observaties gemeenschappelijke thema's te onderscheiden. Hierbij volgen we de inductieve methode van Gioia et al. (2013). Inductief onderzoek behelst een onderzoeksstrategie waarbij wordt gepoogd op grond van een beperkt aantal observaties tot generalisaties te komen. Veelal gebeurt dit door teksten tot op detailniveau te lezen, waarna de onderzoeker concepten, algemene thema's of modellen middels eigen interpretaties formuleert (Thomas, 2006). Gioia et al. (2013) stellen voor dit op systematische wijze uit te voeren, ten einde de betrouwbaarheid van het onderzoek te verhogen. Volgens deze systematiek wordt in het onderzoek aangevangen met een eerste-orde-analyse, die dient om observaties te verzamelen en te structureren. In deze eerste-orde-analyse lezen we de comment letters door en zoeken we naar indicaties van verwachte complicaties en redenen voor deze verwachting bij de opstellers. We schenken in het bijzonder aandacht aan sleutelwoorden als *“we are concerned about”*, *“we do not agree with”*, et cetera, om mogelijke bezwaren van de opstellers te identificeren, en naar sleutelwoorden als *“because of”* en *“does not reflect”*, et cetera, om de achterliggende beweegredenen voor deze bezwaren te achterhalen. Vervolgens identificeren we in een tweede-orde-analyse uit deze observaties zoveel mogelijk gemeenschappelijke thema's die hieruit voortvloeien, totdat we geen nieuwe thema's meer kunnen onderscheiden uit de eerste-orde-observaties. Ten slotte aggregeren we uit deze tweede-orde-thema's de dominante, terugkerende thema's. In onze analyse onderscheiden we uiteindelijk drie hoofdthema's, die de bezwaren van de opstellers vertegenwoordigen.

#### 4 Resultaten

Tabel 3 beschrijft de bedrijfseconomische achtergrond van de respondenten middels een beschrijving van de industrie van herkomst. Wij gebruiken hiervoor de International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC).

Er is sprake van een sterke concentratie van respondenten uit de ICT-industrie (oftewel de Electronics-industrie, de Information Technology-industrie, de Telecom-industrie en de Software-industrie). Dit is conform de verwachtingen, aangezien de ICT-industrie de meeste variatie heeft in de soorten contracten met klanten. Daarnaast zal de ICT-industrie naar verwachting het meest geraakt worden door de verandering in de regelgeving. IFRS 15 vereist dat elk contract apart gealloceerd wordt naar *separate performance obligations* tegen een *standalone selling price*. In bijvoorbeeld de Telecom-industrie zal deze prijs continu veranderen, en daarom moeilijk vast te stellen zijn. Daarnaast zal door het gro-

**Tabel 3** Distributie van Comment Letter Firms per ISIC Industrie

	N	%
Advanced Technology	3	1.89
Aerospace and Defence	4	2.52
Construction	13	8.18
Electricity, Gas and Water Supply	5	3.14
Electronics	19	11.95
Energy	11	6.92
Financial Intermediation	2	1.26
Financial Services	12	7.55
Health and Social Work	2	1.26
Information Technology	17	10.69
Manufacturing	11	6.92
Mining and Quarrying	3	1.89
Other Community, Social and Personal Service Activities	7	4.40
Software Services	19	11.95
Telecommunication	14	8.81
Transport, Storage and Communications	6	3.77
Wholesale and Retail Trade	11	6.92
Totaal	159	100,00

te volume aan transacties veel gevraagd worden van de informatiesystemen om de benodigde informatie te leveren.

In het onderzoek richten we ons op de percepties van de kosten-batenafweging van IFRS 15 door opstellers van de jaarrekening. Hierbij concentreren we ons op opmerkingen in de comment letters waarin de respondenten aangeven complicaties bij de implementatie te verwachten. De volgende dominante thema's met betrekking tot mogelijke complicaties komen tevoorschijn uit de data: (1) een overmaat van vereiste informatieverschaffing (62% van de respondenten), (2) ontoereikende informatiesystemen (38% van de respondenten) en (3) retrospectieve toepassing (29% van de respondenten).

##### *Vereiste informatieverschaffing*

Het verbeteren van de regelgeving middels nieuwe accounting-standaarden gaat gepaard met directe en indirecte kosten (Hail et al., 2010). Directe kosten zijn onder andere het opstellen, certificeren en analyseren van de verslagen. Hail et al. (2010) suggereren dat de directe kosten substantieel kunnen zijn, en daarnaast een vastekostencomponent kunnen hebben, waardoor het voor bijvoorbeeld kleinere ondernemingen onevenredig veel lasten met zich meebrengt. Daarnaast zijn er indirecte kosten voor ondernemingen, omdat andere partijen, zoals concurrenten, de informatie kunnen ge-

bruiken ten nadele van de opsteller. Derhalve zouden de eisen van IFRS 15 suboptimaal kunnen zijn voor ondernemingen (Hail et al., 2010).

De comment letters laten zien dat opstellers van de jaarrekening menen dat de vereiste informatieverzorging onder IFRS 15 voor hoge directe kosten zal zorgen zonder evenredige baten voor de gebruikers. Er is brede consensus onder de opstellers dat de huidige informatieverzorging voldoende is voor gebruikers van de jaarrekening om de aard, timing en onzekerheid van de verantwoorde omzet te begrijpen. Als gevolg hiervan wordt gerefereerd aan de additioneel vereiste informatieverzorging als ‘excessief’, ‘onnodig’, en ‘overweldigend’, mede doordat het management de desbetreffende informatie zelf niet gebruikt voor de bedrijfsvoering:

“[...] de gebruikers van de jaarrekening worden niet voorzien van betere informatie voor het nemen van beslissingen als het management zelf deze informatie niet als belangrijk ervaart”.<sup>11</sup>

De resultaten suggereren dat de door de Board genoemde netto-baten van de uitgebreide informatieverzorging aan gebruikers niet door opstellers worden gezien. Bovendien is er niet per se sprake van een verbetering van de informatie, omdat IFRS 15 aanzienlijke schattingen vereist over de toekomst, en daardoor misleidend kan zijn voor de gebruikers van de jaarrekening. Maar ook voor de onderneming zelf zijn er mogelijk indirecte kosten. Sommige respondenten uiten de zorg dat de vereiste informatieverzorging onder de standaard kan leiden tot het openbaren van bedrijfsvertrouwelijke informatie.

Ondanks dat in eerste instantie de additionele informatieverzorging, zoals voorgesteld in ED (2011), erop is gericht om gebruikers van de jaarrekening beter in staat te stellen de omzet van contracten met afnemers te begrijpen, zijn opstellers in hun commentaren het bijna unaniem eens over de excessieve aard van de voorstellen en verwijzen ze herhaaldelijk naar een mogelijke ‘disclosure overload’:

“[...] Resulteert in een toename van de hoeveelheid en complexiteit van de informatie, waardoor meer belangrijke informatie verwatert en de algehele bruikbaarheid van onze jaarrekening wezenlijk vermindert voor veel gebruikers”.<sup>12</sup>

Deze resultaten zijn consistent met Gross en Königsgruber (2012), die stellen dat het moeilijk is voor de IASB om vast te stellen of er geen sprake is van overmatige verslaggevingseisen bij het invoeren van nieuwe standaarden. Het lijkt erop dat de toename van informatie niet economisch te verantwoorden is voor de opstellers van de jaarrekening.

### *Ontoereikende informatiesystemen*

Daarnaast zien opstellers van de jaarrekening mogelijk negatieve kosten-batenoverwegingen van IFRS 15 vanwege het aanschaffen van nieuwe of het aanpassen van de huidige (accounting) informatiesystemen. De zorgen rondom de informatiesystemen bevinden zich in eerste instantie op operationeel vlak, d.w.z. de benodigde tijdsduur, inspanning en expertise om een betrouwbaar informatiesysteem te ontwikkelen en implementeren. Daarnaast verwijzen veel opstellers naar de aanzienlijke kosten die het aanpassen van informatiesystemen met zich mee zal brengen. De kosten/baten-overweging is het meest gebruikte argument tegen dit (directekosten)effect van het nieuwe model:

“[...] Wij zijn van mening dat de kosten als gevolg van het ontwikkelen en implementeren van informatiesystemen die ons in staat stellen om op een betrouwbare wijze de data te verzamelen voor de benodigde informatieverzorging, niet opwegen tegen enige baten voor de investeerder of gebruiker van de jaarrekening”.<sup>13</sup>

### *Retrospectieve toepassing*

Ten slotte is een klein gedeelte van de opstellers van mening dat de retrospectieve toepassing van IFRS 15 een negatieve kosten-batenoverweging met zich meebrengt. De nieuwe standaard vereist van opstellers van de jaarrekening om de omzet zoals verantwoord in voorgaande jaren te herzien op basis van het nieuwe model. De reden hierachter is het waarborgen van een consistente toepassing van het nieuwe model en het vergelijkbaar maken van verslaggevingsperioden. Ondanks de toevoeging van een aantal ‘practical expedients’ in de Revised Exposure Draft, gericht op het vergemakkelijken van retrospectieve toepassing, hebben veel opstellers van de jaarrekening nogmaals hun zorgen geuit over de vereiste overgangsmethode.<sup>14</sup> Op de eerste plaats wordt aangegeven dat de voorspelde kosten, complexiteit en vereiste inspanning voor een retrospectieve toepassing van de standaard worden onderschat:

“Wij blijven van mening dat het onpraktisch en zeer kostbaar is om de Revised Exposure Draft retrospectief toe te passen op tienduizend complexe, lange termijn- en multiple-elements- contracten”.<sup>15</sup>

Een tweede argument dat wordt aangevoerd tegen retrospectieve toepassing van de standaard is het gebrek aan baten voor de gebruiker van de jaarrekening:

“Wij hebben sterke bezwaren tegen de volledig retrospectieve overgangsmethode zoals voorgesteld in de Revised Exposure Draft voor omzetverant-



woording. [-] Wij zijn op basis van een kosten-batenanalyse niet van mening dat een retrospectieve overgangsmethode gebruikers van de jaarrekening voorziet van informatie waardoor betere beslissingen kunnen worden genomen”.<sup>16</sup>

In veel commentaren worden dan ook alternatieven genoemd voor retrospectieve toepassing van de standaard, zoals het toestaan van een gedeeltelijk retrospectieve dan wel prospectieve toepassing met aanvullen van kwalitatieve en kwantitatieve informatie.

Opvallend aan het commentaar met betrekking tot retrospectieve toepassing van de standaard is dat opstellers van de jaarrekening herhaaldelijk gebruik maken van versterkingen zoals ‘enorm’, ‘ongebruikelijk’, ‘aanzienlijk’, ‘extreem’ en ‘substantieel’ om zich uit te drukken. In het voorgaande thema in de commentaren (ontoereikende informatiesystemen) uiten opstellers van de jaarrekening met name hun zorgen over de gevolgen van de standaard. In scherp contrast hiermee vermelden veel opstellers van de jaarrekening nadrukkelijk dat ze het oneens zijn met de retrospectieve toepassing van de voorstellen. Dit is mogelijk een indicatie van welke punten het meest belangrijk worden geacht.

Resumerend tonen de resultaten van het empirisch onderzoek van de comment letters op de ED (2011) aan dat opstellers van de jaarrekening niet op alle fronten instemmen met de conclusie van de IASB en de FASB, dat opbrengsten van IFRS 15 voor gebruikers hoger zijn dan de kosten voor opstellers, en derhalve de implementatie van IFRS 15 een positieve kosten-batenoverweging zal hebben (BC.492, IASB, 2014a). In het bijzonder wegen volgens de opstellers de baten voor uitvoerige informatieverschaffing, het aanpassen van informatiesystemen om de informatie te produceren en de retrospectieve toepassing van IFRS 15 niet op tegen kosten die gemaakt moeten worden om te voldoen aan de eisen van IFRS 15.

## 5 IFRS 15: een kritische nabeschouwing

Het nieuwe model voor omzetverantwoording in IFRS 15 tracht de regels voor het verantwoorden van omzet te verduidelijken en daarnaast consistentie in toepasbaarheid te creëren voor verschillende transacties en industrieën. Hiertoe is een gezamenlijk model, bestaande uit een vijfstappenplan, ontwikkeld door de IASB en de FASB, waarbinnen de omzet verantwoord kan worden op twee verschillende manieren: over een bepaalde tijdsperiode of op een bepaald punt in de tijd. De nieuwe standaard moet op de eerste plaats het belang dienen van de gebruikers van de jaarrekening: dat wil zeggen, gebruikers voorzien van informatie die gebruikt kan worden om economische besluiten te nemen. Deze informatie moet betrekking hebben op de aard, hoeveelheid, tijdsduur en onzekerheid omtrent

de kasstromen die voortvloeien uit contracten met afnemers. De nieuwe standaard eist een toename van de hoeveelheid informatie hieromtrent.

Ten grondslag aan de nieuwe standaard ligt de *transfer of control*-methode: een onderneming verantwoordt omzet bij het overdragen van *control* over een goed of dienst aan de afnemer door te voldoen aan de *performance obligations* die zijn opgenomen in het contract. Eerder onderzoek van Zhang (2005) suggereert dat het versneld erkennen van de omzet relevanter is voor beleggers, maar dat dit ten koste gaat van de betrouwbaarheid van de informatie met betrekking tot toekomstige kasstromen. Altamuro et al. (2005) stellen dat het versnellen van omzetverantwoording leidt tot meer winststuring. Regelgevers menen dat met verandering in de bedrijfseconomische omgeving, de betrouwbaarheid van verslaggeving over complexe contracten verbeterd moet worden. Het Conceptual Framework dient hierbij als praktisch instrument dat regelgevers ondersteuning biedt in het ontwikkelen en aanpassen van standaarden. De twee fundamentele karakteristieken die bruikbare financiële informatie dient te bezitten volgens dit raamwerk zijn (1) relevantie (*relevance*) en (2) betrouwbaarheid (*faithful representation*) (IASB, 2013). Over het algemeen geldt dat een hogere mate van relevantie van informatie in de jaarrekening ten koste gaat van de betrouwbaarheid van deze informatie. De verandering richting de *transfer of control* benadering lijkt erop gericht te zijn de betrouwbaarheid van de jaarrekening te verhogen.

Tegelijkertijd wil de regelgever ook de relevantie van de jaarrekening verhogen. De basis voor het waarderen van omzet in IFRS 15 is de *allocated transaction price*, het bedrag waarvoor een bedrijf *verwacht* gerechtigd te zijn voor het overdragen van een goed of dienst aan de afnemer. Het opnemen van verwachte waarden verhoogt de relevantie van de jaarrekening (Barth, 2006). Rekening houdend met dit spanningsveld heeft de IASB getracht een tussenweg te vinden tussen deze twee belangrijke karakteristieken van informatie door een veelvoud aan informatie over toekomstige verwachte kasstromen middels IFRS 15 te vereisen.

De IASB meent dat deze aanpak een dusdanige verbetering van de informatie betekent, dat de kosten van de nieuwe regelgeving de baten overstijgen. Opstellers van de jaarrekening delen deze mening echter niet onvoorwaardelijk. IFRS 15 zorgt volgens hen voor een overbelasting van informatie, vereist forse investeringen in informatiesystemen, en retrospectieve toepassing, hetgeen leidt tot een negatieve balans van kosten en baten. Geconcludeerd kan worden dat er met IFRS 15 sprake is van een overmaat aan regelgeving (Gross & Königgruber, 2012).

De conclusie op basis van het commentaar van de opstellers, zoals geformuleerd in dit artikel, heeft enkele beperkingen. Ten eerste is er bewijs dat het opstu-

ren van de comment letters gedreven wordt door verscheidene economische prikkels van de opsteller (Kosi & Reither, 2014; Jorissen et al., 2012; Jorissen et al., 2013; Orens et al., 2011). Mogelijk zijn er andere afwegingen voor de bezwaren dan de negatieve kosten-batenoverweging voor nieuwe regelgeving. Daarnaast lijken de nieuwe regels de ruimte voor winststuring te beperken (Rasmussen, 2013), hetgeen tegen het persoonlijk belang van het management in kan gaan. Ten slotte zijn de onderzoeksresultaten zelf inherent subjectief, daar ze afhangen van de interpretatie van de comment letters door de onderzoeker. Mogelijk zijn de bezwaren van de opstellers verkeerd geïnterpreteerd.

Nieuwe regels voor omzetverantwoording kunnen de relevantie van de externe verslaggeving verhogen, maar mogelijk ten koste van betrouwbaarheid (Zhang, 2005). Tevens kan de ruimte voor winststuring beperkt worden (Rasmussen, 2013). Echter, Srivastava (2014) suggereert dat de nieuwe aanpak in

IFRS 15 niet als zodanig de informatiewaarde van de jaarrekening verhoogt, maar vooral als effect heeft de focus van accounting te verschuiven van de winst-en-verliesrekening naar de balans, conform de filosofie van de IASB en de FASB (Biondi et al., 2014; Wagenhofer, 2014). ■

H. Aarab was ten tijde van schrijven student-assistent aan de sectie Accountancy & Control van de Universiteit van Amsterdam, en is thans werkzaam bij EY. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven.

Dr S.W Bissessur is assistant-professor aan de sectie Accountancy & Control van de Universiteit van Amsterdam. Prof. dr R.L. ter Hoeven RA is als partner verbonden aan het Accounting & Auditing Center van Deloitte Accountants B.V. en is hoogleraar externe verslaggeving aan de Rijksuniversiteit Groningen.

## Noten

**1** De regelgevers zijn van mening dat IFRS 15 een raamwerk creëert dat 1) de vergelijkbaarheid van omzetverantwoording tussen ondernemingen en industrieën verhoogt, 2) leidt tot meer consistentie in het verantwoorden van omzet en 3) de begrijpelijkheid van de omzetcijfers verbetert.

**2** In het geval van een toename van een contract asset wordt door de onderneming gepresteerd terwijl de tegenprestatie door de afnemer (betaling) nog dient te geschieden. Er ontstaat een materiële (nog te factureren) of formele (reeds gefactureerde) vordering op de afnemer.

**3** Een contractschuld ontstaat indien de afnemer eerder presteert dan de onderneming. Dat is het geval bij voorfinanciering door een afnemer, bijvoorbeeld een vooruitbetaling op nog te leveren diensten. Op het moment dat de onderneming gaat presteren wordt de contractschuld verminderd en dient in gelijke mate omzet te worden genomen.

**4** Een bezitting wordt in het Conceptual Framework als volgt gedefinieerd: "An asset is a resource controlled by the entity as a result of past events and from which future economic benefits are expected to flow to the entity".

**5** Omzetverantwoording over een bepaalde tijdsperiode staat ook wel bekend als de "current stage of completion method" en op een bepaald punt in tijd als de "current sales of goods method"

**6** Voorgestelde schattingstechnieken in de standaard zijn de "adjusted market assessment approach", waar een schatting wordt gemaakt van wat een afnemer bereid zou zijn te betalen voor het goed of de dienst, de "expected cost plus a margin approach", waarbij een schatting wordt gemaakt van de kosten plus een geschikte marge voor het goed of de dienst, en de "residual approach", waarbij de stand-alone selling prijs wordt geschat op de totale transactieprijs verminderd met de stand-alone selling prijzen van de resterende goederen en/of diensten in de bundel.

**7** Omdat in deze ED (2011) belangrijke veranderingen (voor het verantwoorden van omzet in de jaarrekening) ten opzichte van de voorgaande voorstellen zijn doorgevoerd wordt deze Exposure Draft aangeduid als een Revised ED.

**8** De comment letters zijn beschikbaar op de website van de FASB: [www.fasb.org](http://www.fasb.org).

**9** Het commentaar op de ED (2010) was vooral afkomstig van de bouwindustrie en had betrekking op het vaststellen van afzonderlijke performance obligations en criteria voor het voldoen aan de performance obligations (IASB 2012)

**10** Zie IN38 (IASB 2011) voor de zes vragen.

**11** Comment letter 80, Daimler AG.

**12** Comment letter 92, UnitedHealth Group, 13 maart 2012.

**13** Comment letter 117, Lockheed Martin Corporation, 13 maart 2012.

**14** De "practical expedients" in de Revised Exposure Draft (2011) zijn als volgt: 1) contracten die zijn voltooid voordat de standaard voor het eerst wordt toegepast hoeven niet herzien te worden als het contract begint en eindigt in hetzelfde verslaggevingsjaar, 2) voor contracten die zijn voltooid wanneer of voor het moment dat de standaard voor het eerst wordt toegepast en die een variabele vergoeding bevatten, is het bedrijven toegestaan om de transactieprijs op de datum van voltooiing van het contract te gebruiken om de omzet in voorgaande jaren te bepalen, 3) het is niet verplicht de 'onerous test' toe te passen op performance obligations van voor het moment dat de standaard wordt toegepast, tenzij er reeds een onerous contract liability is opgenomen, 4) het is toegestaan om geen informatie te verschaffen over het deel van de transactieprijs dat is toegerekend aan de overige performance obligations en de bijbehorende uiteenzetting van wanneer deze omzet zal worden verantwoord. Wanneer een bedrijf ervoor kiest om gebruik te maken van een van deze practical expedients dient zij dit te vermelden in de jaarrekening, samen met een kwalitatieve uiteenzetting van de geschatte impact van de practical expedients.

**15** Comment letter 118, McKesson Corporation, 13 maart 2012.

**16** Comment letter 117, Lockheed Martin Corporation, 13 maart 2012.

- Altamuro, J., Beatty, A.L., & Weber, J. (2005). The effects of accelerated revenue recognition on earnings management and earnings informativeness: Evidence from SEC Staff Accounting Bulletin No. 101. *The Accounting Review*, 80(2), 373-401.
- Barth, M.E. (2006). Including estimates of the future in today's financial statements. *Accounting Horizons*, 20(3), 271-285.
- Biondi, Y., Tsujiyama, E., Glover, J., Jenkins, N.T., Jorgensen, B., Lacey, J., & Macve, R. (2014). "Old hens make the best soup": Accounting for the earning process and the IASB/FASB attempts to reform revenue recognition accounting standards. *Accounting in Europe*, 11(1), 13-33.
- Colson, R.H., Bloomfield, R., Christensen, T.E., Jamal, K., Moehle, S., Ohlson, J., Penman, S., Stober, T., Sunder, S., & Watts, R.L. (2010). Response to the Financial Accounting Standards Board's and the International Accounting Standards Board's joint discussion paper entitled Preliminary Views on Revenue Recognition in Contracts with Customers. *Accounting Horizons*, 24(4), 689-702.
- Ewert, R., & Wagenhofer, A. (2012). Using academic research for the post-implementation review of accounting standards: A note. *Abacus*, 48(2), 278-291.
- Gioia, D.A., Corley, K.G., & Hamilton, A.L. (2013). Seeking qualitative rigor in inductive research notes on the Gioia methodology. *Organizational Research Methods*, 16(1), 15-31.
- Gross, C., & Königgruber, R. (2012). What you measure is what you get: The effects of accounting standards effects studies. *Accounting in Europe*, 9(2), 171-190.
- Hail, L., Leuz, C., & Wysocki, P. (2010). Global accounting convergence and the potential adoption of IFRS by the U.S. (Part I): Conceptual underpinnings and economic analysis. *Accounting Horizons*, 24(3), 355-394.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2010). *Revenue from contracts with customers. Exposure Draft ED/2010/6*. IASC Foundation. London.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2011). *Revenue from contracts with customers. Exposure Draft ED/2011/6. A Revision of ED/2010/6 Revenue from contracts with customers*. IASC Foundation. London.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2012). *Revenue Recognition: Feedback summary from comment letters and outreach*. IASC Foundation. London.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2013a). *IASB and IFRS Interpretations Committee Due Process Handbook*. IASC Foundation. London.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2013b). *A review of the conceptual framework for financial reporting. Discussion Paper DP/2013/1*. IASC Foundation. London.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2014a). *Basis for conclusions on IFRS 15 Revenue from contracts with customers*. IASC Foundation. London.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2014b). *IFRS 15 Revenue from contracts with customers*. IASC Foundation. London.
- Jorissen, A., Lybaert, N., Orens, R., & Tas, L. van der (2012). Formal participation in the IASB's due process of standard setting: A multi-issue/multi-period analysis. *European Accounting Review*, 21(4), 693-729.
- Jorissen, A., Lybaert, N., Orens, R., & Tas, L. van der (2013). A geographic analysis of constituents' formal participation in the process of international accounting standard setting: Do we have a level playing field? *Journal of Accounting and Public Policy*, 32(4), 237-270.
- Kosi, U., & Reither, A. (2014). Determinants of corporate participation in the IFRS 4 (Insurance Contracts) replacement process. *Accounting in Europe*, 11(1), 89-112.
- Lantto, A.-M. (2014). Business involvement in accounting: A case study of International Financial Reporting Standards adoption and the work of accountants. *European Accounting Review*, 23(2), 335-356.
- Marton, J., & Wagenhofer, A. (2010). Comment on the IASB Discussion Paper "Preliminary Views on Revenue Recognition in Contracts with Customers." *Accounting in Europe*, 7(1), 3-13.
- Orens, R., Jorissen, A., Lybaert, N., & Tas, L. van der (2011). Corporate lobbying in private accounting standard setting: Does the IASB have to reckon with national differences? *Accounting in Europe*, 8(2), 211-234.
- Rasmussen, S.J. (2013). Revenue recognition, earnings management, and earnings informativeness in the semiconductor industry. *Accounting Horizons*, 27(1), 91-112.
- Schipper, K.A., Schrand, C.M., Shevlin, T., & Wilks, T.J. (2009). Reconsidering revenue recognition. *Accounting Horizons*, 23(1), 55-68.
- Srivastava, A. (2014). Selling-price estimates in revenue recognition and the usefulness of financial statements. *Review of Accounting Studies*, 19(2), 661-697.
- Trombetta, M., Wagenhofer, A., & Wysocki, P. (2012). The usefulness of academic research in understanding the effects of accounting standards. *Accounting in Europe*, 9(2), 127-146.
- Wagenhofer, A. (2014). The role of revenue recognition in performance reporting. *Accounting and Business Research*, 44(4), 349-379.
- Wüstemann, J., & Kierzek, S. (2005). Revenue recognition under IFRS Revisited: Conceptual models, current proposals and practical consequences. *Accounting in Europe*, 2(1), 69-106.
- Zhang, Y. (2005). Revenue recognition timing and attributes of reported revenue: The case of software industry's adoption of SOP 91-1. *Journal of Accounting and Economics*, 39(3), 535-561.